

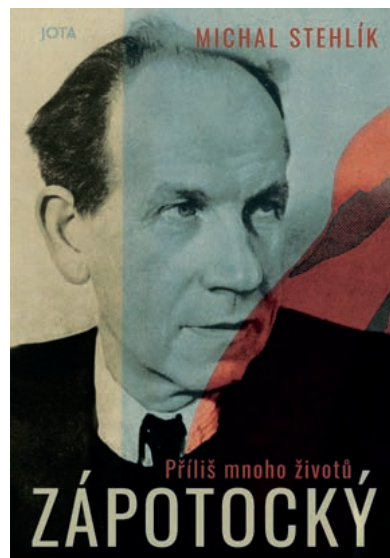
dějiny socialismu východní Evropy vytrhují až anekdoticky pojaté části textu, zejména ale tvrzení o obyvatelích tohoto koutu Evropy, kteří díky poválečným změnám konečně setřáslí jeho feudalismus a prožili ve své generaci život v doposud nepoznaném, byť podmíněném luxusu. A tak i líčení života v Rumunsku a Ceaușescova způsobu vlády vyznívá jako rozmar jednoho z vůdců této části kontinentu, stejně jako „reálii“ z Hodžovy Albánie. Opět se tu setkáváme se čtivou zkratkou, avšak neúprosně banální ve své ambivalentnosti a povrchnosti.

Při takto strukturovaném a regionálně či tematicky zaměřeném čtení vystává otázka, pro koho že vlastně autor psal ony „intimní dějiny“ rozdělené země, která možná nebyla a která možná mizí... Odpověď je zřejmá: pro čtenáře vzdáleného od znalostí této části Evropy. Toho, jenž se teprve chce seznámit s dějinami, mýty, kulturou a náboženstvím tohoto rozlehleho prostoru ležícího dnes mezi Němcem a Ruskem, a v jiných perspektivách rozkládajícího se až k úpatí Uralu. Toho, jenž napoprvé ocení výklad rozprostřený do horizontálního obzoru, jemuž ještě nevadí absence analyzujících vertikál. Nejenom on se však jistě s porozuměním začte do dle mého soudu nejucelenějšího autorova výkladu, který na čtenáře čeká v posledních kapitolách věnovaných poválečným dějinám této části Evropy. Mikanowski si díky svým předkům, pocházejícím z území dnešního Polska, tedy na základě rodinné paměti, která zahrnuje jak katolické, tak židovské tradice, a také kvůli věku, a tedy i zažití popisovaných událostí, uvědomuje složitosti destrukcí tehdejších komunistických režimů a následné transformace – rozpadů a vznikání jednotlivých států. Dobu, v níž tyto národy a národnosti v domnělé epoše konce dějin vstupovaly do vysněné éry vlastní i společné budoucnosti

a svobody. Cesta k ní se však ukázala neuskutečnitelnou vizí, provázenou namnoze násilím a válkami. A jak autor dokládá, utrpením civilního obyvatelstva podléhajícího novým iluzím, ideologiím a propagandě. Snad právě v tom, jak Mikanowski komprimoval tyto dějiny do příslušných pasáží, tkví pro mne jeden z přínosů jeho knihy.

Další spočívá v nastavení zrcadla, v němž se odráží způsob, jakým jeden z amerických intelektuálů s polskými kořeny promýšlí dějiny a tím i budoucnost této části Evropy, již přes všechno rozdílné, na co upozorňuje a o čem píše, považuje za jednotlý celek, protilehlý kultuře Západu. Snad se příliš nemýlím, že toto geopolitické ukotvení a „neměnnost“ považuje – přes svůj výše naznačený původ – za cosi jako předurčenost Evropy k takto pojímaným a chápaným „realitám“, za cosi, co je nám navěky samozřejmé a dané. Nesdílím také jeho sentiment a povzdechnutí nad tím, jak rychle se v globalizovaném světě rozpouštějí markanty východní Evropy. Ani autorovu letmo načrtnutou perspektivu omezené reality střední Evropy (viz s. 360). Mám za to, že proti těmto pohledům a výkladům je třeba stavět vlastní myšlenkové a interpretační konstrukce a vize takové Evropy, jaká je nám blízká a v níž chceme žít. A o takovéto Evropě vydávat vlastní svědectví. Třeba i podobně koncipovaná. Nenechávat se spolu s jinými unášet do končin nám cizím, kulturně a historicky nám vzdáleným, nepodílet se na naplňování vizí a imperiálních ambicí druhých, nebýt trpným objektem dějin, ale stávat se jejich subjektem a přiměřeným způsobem se aktivně podílet na rozhodování a směřování celé Evropy a její budoucnosti; a prosazovat rozhodněji naše zájmy v oné části kontinentu, jež je předurčena být naším domovem.

Martin Tichý

Michal STEHLÍK

Zápotocký. Příliš mnoho životů

Jota, Praha 2025, 440 s.

V posledních letech se formou publikačních výstupů ukazuje zvýšený zájem o život osobností, jejichž činnost byla úzce spjata s mocenskou strukturou bývalého komunistického režimu, ať už jde o rozsáhlou biografii *Gustáv Husák* z pera Michala Macháčka (Vyšehrad, Praha 2019), Chadimův portrét *Rudolf Slánský* (Vyšehrad, Praha 2022) nebo o knihu Martina Gromana *Kriegel. Voják a lékař komunismu* (Paseka – ÚSTR, Praha 2023). Všechny tyto práce usilují o zachycení jednoho osudu ve spleťtém proudu dějin minulého století. S podobným záměrem také byla nedávno vydána publikace Michala Stehlíka o životě Antonína Zápotockého (1884–1957), nesoucí podtitul *Příliš mnoho životů*. Každý z těchto textů je zpracován svěbytně, jsou zde kvalitativní rozdíly ve využití pramenné základny i v tom, jakým způsobem jsou zacíleny na čtenáře. Pokud se zaměříme na nejnovější dílo, vyvstane po důkladnějším čtení mnoho otázek.

Michal Stehlík je historikem, který se zabývá českými a slovenskými dějinami 20. století a kromě vysokoškolské výuky a práce ve vedoucích funkcích kulturních i vzdělávacích institucí se v posledních letech především věnuje popularizaci moderní historie v multimediálním prostoru (výstavy, videa, práce pro televizi, podcast *Přepište dějiny* s Martinem Gromanem). Nyní se pokusil o komplexnější výstup a tím je biografie druhého „dělnického“ prezidenta. Nutno podotknout, že vzhledem k složitému osudu této osobnosti, která byla formována v neméně komplikované době, je to pro badatele velmi obtížný úkol. Cílem této recenze je stručné zhodnocení výsledné podoby této práce.

V úvodu pojmenovaném *Dějiny a jejich aktér* se Stehlík věnuje nejen využitým zdrojům a kompozici knihy (o čemž bude ještě pojednáno dále), ale i přístupu tzv. aktérské perspektivy, která je už řadu let diskutována v historiografickém diskursu. Stehlík ji zde přejímá od Jakuba Rákosníka, jenž se o tomto konceptu zmiňuje ve své podnětné publikaci *Co je nového v historii* (Nová beseda, Praha 2024), a cituje jeho slova: „*Historik se nemá stavět do pozice soudce a rozhodnout, který z obou aktérů vidí věci správně a který chybně*“ (s. 19). Je to základní princip historické antropologie, snaha badatele porozumět zkušenosti aktéra v kontextu jeho vlastních idejí. Víme, že úplné zprostředkování této zkušenosti není možné, protože historik přirozeně vnáší do výzkumu svůj soudobý pohled. Zároveň se ale i tak může alespoň snažit o co největší přiblížení k již zmíněné perspektivě. Troufám si tvrdit, že se ji Stehlíkovi podařilo více méně udržet, občasné hodnotící výroky typu „*marasmus 50. let*“ (s. 173) se objevují spíše sporadicky. Ovšem zvolený koncept může být problematický i z opačného pohledu, tedy v rámci onoho

„pochopení“ postavy, k čemuž může být aktér-historik sváděn. Občas se tedy stává, že Stehlík takto jedná s ohledem na popularizační charakter knihy (např. i v závěrečném zamyšlení nad reflektovanou postavou).

V úvodu Stehlík dále zpravuje čtenáře o tom, že „*cílem knihy není podrobně zmapovat dlouhý a nesmírně pestrý život muže, jenž ovlivňoval dějiny této země*“ (s. 18). Ostatně zmiňuje i skepsi prof. Zdeňka Karníka (1931–2011), odborníka na dějiny dělnického hnutí, zda lze život Antonína Zápotockého vůbec zpracovat do podrobné biografie. Autor tedy rezignoval na úplnost nejen kvůli rozsahu (nutnost vícesvazkového díla), ale také v souvislosti s čtenářskou přístupností. Jeho biografie tak má přes určité vědecké základy především popularizační charakter. Nutno však dodat, že Stehlíkova strategie není až tak čtenářsky podbízává, knize se aspoň v základních intencích daří manévrovat na poli čtivosti a přísunu potřebného množství faktů.

Bezpochyby nevšedně je zvolena kompozice knihy, která ač se snaží udržet jistou chronologii, pro čtenáře atraktivně strukturuje kapitoly do sociálních rolí, které konvenují s již zmiňovaným podtitulem knihy. Stehlík se tak soustředí nejen na vztahy k rodině (Syn a jeho otec, Manžel a táta) a k místům, která formovala Zápotockého politickou aktivitu (Rudé Kladno, Moskva), ale především na pestrost rolí této osobnosti („Socan“, Vězeň, Odborář, Spisovatel, Prezident atd.). Inspirací ve zvoleném přístupu byla pro autora biografie Romana Holce *Andrej Hlinka. Otec národa?* (Marenčin PT, Bratislava 2019), která je takto členěna (Mladík, Kňaz, Rebel, Biskup, Opozičník atd.). Už tato strategie uspořádání může být ovšem kamenem úrazu, neboť velké množství kapitol (z nichž každá je ještě dopro-

přílohou) a jejich kratší rozsah může vyvolávat dojem fragmentárnosti. Očividně by publikaci prospělo, kdyby se nepokoušela obsáhnout všechno, některé kapitoly působí suplementárně (Manžel a táta, Spisovatel, Druhý život). Při pohledu na celek se dostavuje pocit jisté neuspořádanosti a nevyváženosti. Je diskutabilní, zda bylo vhodné se pokoušet o syntetizující přehled i vzhledem k tak spleťmu životu zkoumaného. Obsah tak nejednou vyznívá encyklopedicky, bez přítomnosti hlubší analýzy. Pokud čtenář nehledá jen obeznámení s životem Zápotockého, může být zklamán, že informace jsou často podávány telegrafickým způsobem. Příběh života se nekoncentruje na určitou událost, okamžité spěchá k další a působí dojmem rychle vyprávěného sledu epizod.

Pokud se podíváme na některé kapitoly detailněji, je určitě přínosem, že publikace se nevyhýbá sociálně-demokratickým počátkům Antonína Zápotockého, jeho vztahu k otci či odborářské činnosti, rovněž lze příznivě hodnotit trochu koncentrovanější nastínění role budoucího dělnického prezidenta v souvislosti s nastolením komunistického režimu a uplatňováním stalinismu v Československu (kapitola Únor a předseda vlády). Určitou slabinou je menší prostor věnovaný epizodě věznění v koncentračním táboře Sachsenhausen; omezené dokreslení Zápotockého osudu v těchto letech je však do značné míry pochopitelné vzhledem k nedostatku archivních zdrojů. I přes kvalitativně rozdílné kapitoly je zde při pohledu na celek a vzhledem k vybrané osobnosti zřejmá snaha o komplexitu a plastičnost. Stehlík, i přes očividnou snahu o čtivost, leckdy podléhající zkratkovitosti a užívající zjednodušující jazyk, chce svým kaleidoskopem rolí destruovat statický a šablonovitý obraz Zápotockého jako hodného „tatička pracujících“. Přes všechno popularizaci je přece jen stále

historikem, který prezentuje nepodloženost nejrůznějších tradovaných tezí, jako jsou například okolnosti Zápotockého chování k vězňům v koncentračním táboře či jeho projev k měnové reformě z roku 1953.

Rozpaky budí ovšem pramenná základna. Je chvályhodné, že Stehlík pro biografii věnovanou širší čtenářské obci sáhl i po ruských a amerických archivních fondech, tyto zdroje však plní spíše doplňkovou úlohu. K diskusi vybízí především to, zda bylo adekvátní mít pro některé pasáže jako hlavní zdroj informací bakalářskou práci, ideologicky poplatné životopisy, jako jsou kniha vzpomínek manželky Marie Zápotocké (*Můj život s Antonínem Zápotockým*. Svoboda – Mona, Praha 1984), oficiální životopis Antonína Zápotockého z pera Ludmily Šumbeřové (*Antonín Zápotocký 1884–1957*. Svoboda – Práce, Praha 1984) či přehledová kompendia. Autorem kvalifikační práce *Antonín Zápotocký a Kladensko – vztah osobnosti a prostředí* (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2019) je Martin Jelínek, který se Zápotockému věnuje soustavně, a to nejen v tomto textu, ale i v dalších studiích. Dlouhodobější studium pramenů a materiálů by publikaci rozhodně prospělo, Jelínkův výzkum – pokud by se tento historik ujal autorství či spoluautorství – by pak mohl snést srovnání s publikacemi Michala Macháčka či Jana Chadimy, jejichž biografie jsou výsledkem dlouholetého badatelského úsilí.

Pokud Stehlík využívá již zmiňované normalizační „biografie“, jsou zasazeny do určitého rámce a objevuje se u nich často i komentář. Tyto prameny prezentují kontext doby, občas i přidávají životnost reflektované postavě (tuto úlohu plní především vzpomínky Marie Zápotocké), někdy by ovšem bylo vhodné zdůraznit jejich ideologickou roli. Těchto zdrojů využívá autor především pro první polovinu Zápotockého života, kde očividně chybí kompendia či publikace věnované jednotlivým dějinným událostem.

V rámci historie Komunistické strany Československa Stehlík již využívá větší počet historiografických publikací, stále především přehledových, ať už jde o Rupnikovy *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci* (Academia, Praha 2002), či o rigorózní práci Petra Duchoslava *Srp a kladivo na republiku. Dějiny KSČ v letech 1921–1929. Od radikálního socialismu k bolševickému komunismu* (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2023). Ovšem i využití této sekundární literatury prezentuje Stehlíkovu strategii zůstat v mezích čtivé biografie a nejt přilížit do hloubky větším využitím archivních pramenů.

Stehlík sleduje svou publikací zcela jiný cíl než třeba Jan Chadima či Michal Macháček, nebudeme se tedy pouštět do rozsáhlejší komparace. Jen je nutno znovu podotknout, že u obou zmiňovaných je biografie výsledkem dlouhodobého výzkumu, detailní

práce s archivními fondy a pokusem o hlubší analýzu osobnosti a její role v sociálním prostředí. V případě textu o Antonínu Zápotockém jde až na výjimky pouze o jakýsi vhled, který v mnohém přejímá pouze to, co již známe z publikací Karla Kaplana nebo Jiřího Pernese. U Stehlíka vzhledem k zaměření jeho biografie není prostor k nějaké větší kritice této literatury, její význam pro recepci dějin minulého režimu je neocenitelný, ale přirozeně reprezentuje i limity vyplývající z doby jejího vzniku.

Jako důkladnější seznámení s osobností Antonína Zápotockého, přesahující rámec obecného portrétního v dokumentární či knižní sérii, publikace Michala Stehlíka ob stojí. Jde o srozumitelný a dobře zpracovaný přehled, jenž ukazuje rozmanité role a dynamický vývoj této historické postavy. Problematická je však otázka vědeckého přínosu biografie, a to jak z hlediska práce se zdroji, tak teorie a interpretace. Pro recipienta obecně známého s tuzemským historickým vývojem a jeho postavami nepřináší kniha mnoho nového, pro něj je zřejmé, že dějinnou roli Zápotockého nelze „škatulkovat“ do zjednodušujících kategorií. Taková skutečnost je jen dalším stvrzením toho, že kniha má především populárně-naučný charakter. Pokud se na ni pohlíží z této perspektivy, nelze říct, že by výsledek nebyl zdařilý.

Jan Krasický

**REVUE PAMĚŤ A DĚJINY JE JEDINEČNÝ
POPULARIZAČNÍ HISTORICKÝ ČTVRTLETNÍK,
ZAMĚŘENÝ NA DĚJINY TOTALITNÍCH REŽIMŮ
VE DVACÁTÉM STOLETÍ NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA**

Předplatné revue *Paměť a dějiny* zařizuje společnost Send za 240 korun ročně (4 čísla).